

TÖRTÉNELMI SZEMLÉ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2018 | 3. SZÁM
LX. ÉVFOLYAM

Gulyás László Szabolcs
*Lex és consuetudo: a magyarországi jobbágyköltözés
középkori szabályrendszere*

Az 1917-es orosz forradalmak és Magyarország

Pollmann Ferenc, Paál Vince, Hajdu Tibor,
Klestenitz Tibor, Csunderlik Péter,
Balázs Eszter, Ábrahám Barna, Kaba Eszter,
Tamás Ágnes, Vörös Boldizsár

TARTALOMJEGYZÉK

LX. évfolyam, 2018. 3. szám

TANULMÁNY

Gulyás László Szabolcs • <i>Lex és consuetudo</i> : a magyarországi jobbágyköltözés középkori szabályrendszere	373
AZ 1917-ES OROSZ FORRADALMAK ÉS MAGYARORSZÁG	
Vörös Boldizsár • Szerkesztői előszó	397
Pollmann Ferenc • Jön a muszka! Megy a muszka? Az oroszországi forradalmak hatása a Monarchia hadviselésére a keleti fronton 1917-ben	399
Paál Vince • Információk az oroszországi forradalmakról – a magyar cenzúrán keresztül. A sajtóellenőrzés Magyarországon az első világháború idején	407
Hajdu Tibor • A magyar parlamenti pártok vezetői az 1917. februári orosz forradalomról	417
Klestenitz Tibor • Az oroszországi forradalmak értékelése a magyar egyházi közvéleményben	423
Csunderlik Péter • „Beszéljünk mi is oroszul, cselekedjünk mi is oroszul!” Az 1917-es oroszországi forradalmak hatása a Galilei Körre	433
Balázs Eszter • „Szinte csodás krízis”. A februári orosz forradalom értelmiségi fogadtatása Magyarországon 1917-ben	443
Ábrahám Barna • A szlovákok és az oroszországi forradalmak	459
Kaba Eszter • „Az 1917–1918-as tél Oroszországban hadifoglyaink legnehezebb időszaka lesz.” Hadifogolysorsok és az oroszországi forradalom	469
Tamás Ágnes • Az 1917. évi oroszországi események karikatúrák tükrében	479
Vörös Boldizsár • Egy vármegyei hivatalnok az 1917-es oroszországi forradalmakról, avagy eszközök az eligazodáshoz a világtörténelemben	499

TANULMÁNY

LEX ÉS CONSUETUDO: A MAGYARORSZÁGI JOBBÁGYKÖLTÖZÉS KÖZÉPKORI SZABÁLYRENDSZERE

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS

LEX AND CONSUETUDO: THE RULES REGULATING
THE MOVEMENT OF PEASANT TENANTS IN MEDIEVAL HUNGARY

One of the basic liberties of the medieval Hungarian peasantry was their right to choose their lord and place of dwelling, a liberty that had emerged in the thirteenth century in the Kingdom of Hungary. The transfer from one lord to another was always conditioned by a carefully observed set of rules. While some of these rules appear in written form in royal decrees and urban privileges, much of the relevant procedure was rooted in the customary law of the peasantry, and thus only occasionally emerges in the charter material. The present study examines the legal framework that had to be observed by the participants from the moment the decision on the transfer was taken to the accomplishment of this decision, and the way in which the previous dwelling was abandoned and the new one taken.

Keywords: medieval Hungary, tenant peasants, right of free movement

Köztudott, hogy a középkori magyar jobbágság lakóhelyét és földesurát – meghatározott feltételek mellett – szabadon megválaszthatta. A parasztok szabad költözési joga legfontosabb privilégiumaik közé tartozott, az őket megillető személyi szabadság alapvető sarokköve, érdekeik érvényesítésének egyik leghatékonyabb eszköze volt. Ennek ellenére – habár érintőlegesen már korábban is foglalkoztak egyesek a témával – a jobbágság története és a jobbágyköltözés csak a 20. század első felében kezdett előtérbe kerülni a magyar középkortudományban. Ha röviden össze akarnánk foglalni a kutatási előzményeket, akkor a sort az 1930-as évekkel kell kezdenünk. Az „első fecskének” tekinthető kutató Kring Miklós volt, aki 1935-ben a *Századok* hasábjain megjelent tanulmányában foglalkozott – elsőként összefoglaló jelleggel a magyar kutatásban – a kérdéssel, a problémát komplex módon, széles forrásbázissal vizsgálva és számos fontos, mai napig helytálló észrevételt téve.¹

Gulyás László Szabolcs, főiskolai docens, Nyíregyházi Egyetem, Történettudományi és Filozófia Intézet, Történettudományi Intézeti Tanszék. A tanulmány az NKFI K 116594. számú kutatási pályázat, valamint a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Kring Miklós: Jobbágságunk szabad költözéséről. *Századok* 69 (1935) 390–413.

Ugyanekkor fordult a kérdés felé a magyar parasztság korabeli történetének talán legfontosabb, évtizedekig meghatározó és iskolateremtő kutatója, Szabó István is. Szabó az 1351. évi törvénnyel kapcsolatosan már 1938-ban, a Szentpétery-émlékkönyvben kifejtette nézeteit, ahogyan előkerült a középkor végi parasztság költözési joga az ugyanezen évben, a Századokban közzétett tanulmányában is.² Innentől több munkájában is rendszeresen érintette a jobbágyok költözési szabadságának kérdését. 1940-ben a munkaerőhiány és az 1351. évi kilencedtörvény közötti összefüggésekről, a parasztság városba áramlásáról értekezett, de elsőként hívta fel arra is a figyelmet, hogy az 1514. évi szigorú jobbágytörvények a maguk merevségében soha nem mentek át a gyakorlatba.³ 1948-ban a Zsigmond kor költözési jogáról, a parasztek városba költözéséről írt, a korban már széles körben megfigyelhető pusztásodás folyamatát pedig a mezővárosok jobbágyelszívó erejével hozta összefüggésbe. Érdeklődése előterébe került az 1504. évi, a költözés felügyeletét a megyének átadó dekrétum is, amely szerinte a költözési jog szűkítését jelentette, és emellett az 1514. évi jobbágytörvényeket is megpróbálta értékelni.⁴ 1954-ben a Századokban megjelent tanulmányában szintén az I. Lajos-féle dekrétumot vizsgálva annak történeti hátterét tekintette át, miközben elsősorban a jogi szempontokra helyezte a hangsúlyt. Ennek 18. cikkelyéről Szabó jogosan állapította meg – Székely Györggyel szemben –, hogy ebben valójában csak a földesúri joghatóságról van szó.⁵ 1966-ban megint részletesen foglalkozott a kérdéssel: a birtokosok „jobbágygyűjtési szándékával”, egész falvak áttelepítésével, a költöző jobbágy védelmét célzó rendelkezésekkel, a jobbágyok számának növelését célzó földesúri adókönnyítésekkel.⁶ 1969-ben a falusi bíró költözéssel és szökésekkel kapcsolatosan betöltött szerepét is vizsgálta.⁷ 1975-ben megjelent munkájában a törvénytelen elhurcolásról, más néven az *abductor*ról írt, és azon véleményét is kifejtette, miszerint a középkor végi törvények inkább a jobbágy helyben maradását célozták, mintsem a költözését. Ő hívta fel elsőként a figyelmet arra is, hogy már a 15. században elterjedt az a gyakorlat, hogy a jobbágy magát kényszer hatására vagy önként „örökös szolgaságra” kötötte le uránál.⁸ Összességében azonban Szabó István a parasztság történetét elemző magas színvonalú tanulmányaiban és monográfiáiban nem foglalta egységes keretbe a költözéssel, a költözési joggal kapcsolatos, roppant széles körű ismereteit.

Megemlítendő Székely György neve is, akinek 1953-ban a 14. századi jobbágyköltözésről írt tanulmánya marxista szemléletmódban született ugyan, ám ennek ellenére is

² Szabó István: Az 1351. évi 18. törvénycikk. In: *Emlékkönyv Szentpétery Imre születésének hatvanadik évfordulójának ünnepére.* [Írták tanítványai.] Bp., 1938. 419–439.; Szabó István: Hanyatló jobbágság a középkor végén. *Századok* 72 (1938) 10–59.; Uő: Költözési szabadság vagy földesúri bíráskodás. Az 1351. évi XVIII. törvénycikk. In: uő: *Jobbágyok – parasztek. Értekezések a magyar parasztság történetéből.* Bp., 1976. 123–136.; Uő: Hanyatló jobbágság a középkor végén. In: uo. 167–200.

³ Szabó István: *A magyar parasztság története.* Bp., 1940. (Kincsestár) 13–14., 24–29., 33–34.

⁴ Uő: *Tanulmányok a magyar parasztság történetéből.* Bp., 1948. 41–42., 54–56., 67–75.

⁵ Uő: Az 1351. évi jobbágytörvények. *Századok* 88 (1954) 497–527.

⁶ Uő: *A falurendszer kialakulása Magyarországon. X–XV. század.* Bp., 1971. (2. kiad.) 99–118., 156–163.

⁷ Uő: *A középkori magyar falu.* Bp., 1969. 97.

⁸ Uő: *A magyar mezőgazdaság története a 14. századtól az 1530-as évekig.* Bp., 1975. (Agrártörténeti tanulmányok 2) 76.

adatokban kifejezetten gazdag írás, számos konkrét példát dokumentált, és ezeken keresztül próbálta bizonyítani az általa felfedezni vélt földesúri elnyomás költözés kapcsán megjelenő súlyos mivoltát.⁹

A téma jogi megközelítésével leginkább Solymosi László foglalkozott több munkájában is. Fontos megállapításai közül kiemelendő, hogy felhívta a figyelmet a falunagy költözésben játszott szerepére és szintén ő volt az, aki először vizsgálta részletesen a költözési illeték, azaz a *terragium* kialakulásának és mértékének kérdését.¹⁰ Szólni kell a fentiekén túl Mályusz Elemérről is, aki jól ismert Zsigmond-monográfiájában a jobbágyköltözés kérdéskörét a királyi politika szemszögéből nézve foglalta össze.¹¹ Szintén fontos Engel Pál munkássága, aki egy tanulmányában tisztázta a korábban „1300 körüli királyi tanácsi határozatnak” tekintett, jobbágyköltözéssel kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazó *libellus* hibás datálását, és annak keletkezését 1401 tájára helyezte.¹²

A középkori jobbágyköltözéssel kapcsolatosan az utóbbi évtizedben végzett kutatásai alapján Varga János nevét kell kiemelnünk. A kora újkori és újkori magyar társadalom, és azon belül is a jobbágyság neves kutatójának figyelme élete utolsó évtizedében fordult a középkori magyar társadalomtörténet felé, amelynek eredménye nem sokkal halála előtt két tanulmány és egy kismonográfia megjelentetése lett.¹³ Érdeklődése azonban jócskán túlterjedt az Árpád-koron. Ezt bizonyítja monumentális mennyiségű irathagyatéka is, amely nemrégiben került be az Akadémiai Kézirattárba. Varga János tematikusan készített jegyzetei, és az általa összegyűjtött források a középkori és kora újkori jobbágyság történetével kapcsolatosan szinte minden lényeges kérdésre kitérnek: a bíraskodás, a jobbágyterhek, a telekrendszer, a telepítések és a mezővárosi fejlődés mellett külön figyelmet szentelt a jobbágyköltözés problémájának is. A jegyzeteket lapozgatva sokszor találkozhatunk Varga lényeglátását bizonyító, előremutató, frappáns, olykor pedig kifejezetten elmés megjegyzéseivel. Sajnálatos, hogy a hatalmas kutatómunka eredményeinek teljes összefoglalására már nem volt lehetősége.¹⁴

- ⁹ Székely György: A jobbágyköltözés, mint a paraszti harc egyik jellemző formája. In: *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században*. Szerk. uő. Bp., 1953. 192–212.
- ¹⁰ Solymosi László: A jobbágyköltözésről szóló határozat helye a költözés gyakorlatában. *Agrártörténeti Szemle* 14 (1972) 1–40.; Uő: Költözési illeték a 13–14. századi Magyarországon. In: *Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévet betöltött Gerics József professzor tiszteletére*. Szerk. Draskóczy István. Bp., 1994. 95–104.; Solymosi László: A földesúri járadékok új rendszere a 13. századi Magyarországon. Bp., 1998. 102–110.
- ¹¹ Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Bp., 1984. 186–192.
- ¹² Engel Pál: Az „1300 körüli” tanácsi határozat keltezéséhez. In: *Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára*. Szerk. Fischer Ferenc – Majoros István – Vonyó József. Pécs, 2000. 125–132.
- ¹³ Lásd Solymosi László: Utószó. In: Varga János: *A keltjobbágyfiúk legendája. Forrástanulmány az Árpád-kori társadalom történetéhez*. Bp., 2009. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 44) 133–134.
- ¹⁴ Varga János történész akadémikus hagyatéka. MTA Könyvtár Kézirattára (Budapest). Varga János hagyatékanyaga ugyan máig feldolgozatlan, a benne való tájékozódást azonban nagyban megkönnyíti, hogy tartalma tematikusan és kronológiai szempontok alapján épül fel, valamint hogy a töbttucatnyi, jegyzetekkel teli mappáról egy jól használható áttekintő jegyzék is készült dr. Varga Zsuzsa révén. Köszönöm Solymosi Lászlónak, hogy felhívta a figyelmemet az iratanyagunk a Kézirattárba kerülésére.

A témához kevésbé szorosan kapcsolódik két neves kutató, Kubinyi András és a már említett Engel Pál egy-egy migrációtörténeti tanulmánya. Előbbi a középkor végi fővárosba költözésről, annak kevésbé kutatott, társadalom-földrajzi vetületéről írt alapos dolgozatot. Utóbbi kitűnő tanulmányban mutatta be a középkor végi Valkó megye példáján, hogy a török betörések milyen hatást gyakoroltak a népesedési viszonyokra, hogyan befolyásolták a régióon belül a népességmozgást.¹⁵

Végül, legújabban Mikó Gábor értekezett érdemben a középkori jobbágyköltözésről – annak törvényi hátteréről –, amikor egy nemrégiben megjelent tanulmányában elemezte az 1514. évi dekrétum két nevezetes, a költözési tilalmat egymásnak ellentmondóan megfogalmazó (14. és 25.) cikkelyét. Logikus megállapítása szerint az ellentmondás mögött az országgyűlésen szerepet játszó érdekcsoportok eltérő állásfoglalása állhatott.¹⁶

A fentiek alapján is érzékelhető, hogy a középkori jobbágyköltözés vizsgálata – a téma alapvető gazdaság- és társadalomtörténeti vonatkozásai és fontossága ellenére – az utóbbi 30-40 évben csupán esetleges jelleggel folyt a magyar középkortudomány berkein belül, igazi „kutatási programról” ezen a téren – Varga János torzóban maradt, ám így is monumentális anyaggyűjtését és kutatásait leszámítva – nem lehet beszélni. A középkori források korábban soha nem látott elérhetősége¹⁷ azonban mára már lehetővé teszi azt, hogy a kérdést újra elővegyük és új szempontok segítségével, a korábbinál jóval szélesebb forrásbázis felhasználásával vizsgáljuk. Ilyen új nézőpont lehet például a jobbágyköltözés kapcsán megfigyelhető, azt különféle módon szabályozó királyi politika vizsgálata, a költözés során alkalmazott szokásjog alakulása és alkalmazása, az ezzel összefüggésben megfigyelhető területi különbségek, a jobbágyi és földesúri stratégiák és népességszerző módszerek feltérképezése, de a költözés természet-, gazdaság- és társadalom-földrajzi háttere, azaz gyakorlatilag a külső és belső migrációs folyamatok jellemzőinek kutatása is.¹⁸

- ¹⁵ Kubinyi András: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: *Budapest története II. Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején*. Szerk. Gerevich László. Bp., 1975. 135–137.; Kubinyi András: Parasztok fővárosba költözése a középkor végén. In: *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*. I–II. Szerk. Kenyeres István – Kis Péter – Sasfi Csaba. Bp., 2009. II. 571–598., főleg 571–574.; Engel Pál: A török dúlások hatása a népességre: Valkó megye példája. *Századok* 134 (2000) 267–321. A Kubinyi által alkalmazott, helynévből képzett személynevekre alapozott vizsgálati módszert mind a nyelvtudomány elfogadja, mind pedig a város- és helytörténetírás régóta széles körben alkalmazza (sokszor minden kritika nélkül) az egyes településekre beköltöző népesség arányának és a település vonzáskörzetének vizsgálatára. A szakirodalomra nézve összefoglalóul lásd Gulyás László Szabolcs: Jobbágyi migráció és személynévadás a 16. század eleji Bács és Bodrog megyében. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6 (2011) 176–179.
- ¹⁶ Mikó Gábor: A parasztság költözési jogának szabályozása II. Ulászló király 1514. évi törvénykönyvében. Hamis értelmezések nyomában. In: *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Szerk. C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp., 2015. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 319–332.
- ¹⁷ A források feltárását és összegyűjtését magam is az alábbi két adatbázis segítségével végeztem: A középkori Magyarország digitális könyvtára (http://mol.arcanum.hu/medieval/opt/a101101.htm?v=pdf&a=sttart_f) és Hungaricana: Oklevelek (<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/search/>). (Letöltések ideje: 2017. november 13.)
- ¹⁸ Ilyen irányú „próbálkozásokra” lásd például Gulyás László Szabolcs: 15–16. századi parasztságunk városba költözésének jogi háttere és gyakorlata (Eperjes és a jobbágyköltözés). In: *A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2010. évi, Kőszegen megrendezett konferenciájának kötete*. Szerk. H. Németh István – Szívós Erika – Tóth Árpád. Bp., 2011. 139–150.; Gulyás:

A jobbágyköltözés vizsgálatához több középkori forrástípus eredményesen felhasználható. Igaz, tekintettel kell lennünk arra a körülményre is, hogy az oklevelek legnagyobb része a költözési jog megsértésével összefüggésben keletkezett, ami egyfajta torz összképet eredményez. Ha ugyanis nem történt szabálytalanság a lakóhelyről történő távozás során – és biztosak lehetünk benne, hogy nagyságrendileg ez az eset lehetett a jóval gyakoribb –, akkor arról értelemszerűen a legtöbb esetben semmilyen írásos dokumentum nem készült.¹⁹

A jobbágyköltözésben megjelenő tendenciák megértéséhez megítélésem szerint három nagy forráscsoport vizsgálata vihet minket közelebb. A költözés és az abból keletkezett perek tágabban vett jogi kereteit a királyi dekrétumokból ismerhetjük meg. A második forráscsoportot a mindennapok során keletkezett perjogi jellegű iratanyag jelenti, amely a költözéssel kapcsolatos szabályszegéseket követő jogi eljárás során keletkezett. Ezek sorába tartoznak – bár ritkák – a meghatározott településekre szóló vagy általános-ságban megfogalmazott, beköltözést engedélyező kiváltságlevelek, költözési ügyekkel összefüggő levelek és különféle, témába vágó szerződések is. Ezekből a forrásokból megismerhetjük a lakóhely-változtatás földrajzi, gazdasági és társadalmi hátterét, jogi feltételrendszerét és gyakorlati lefolyását, akár a jobbágy és a földesúr költözési ügyekben megjelenő személyes motivációit is. A harmadik nagy forrástípust a 15. században az oklevelekben már tömegesen szereplő jobbágyi és polgári személynevek alkotják, melyeket különféle összeírásokból (urbáriumokból, adó- és dézsmajegyzékekből) lehet igazán nagy számban kigyűjteni. A személynevek egyik típusának, a földrajzi eredetű megkülönböztető neveknek a felhasználásával a költözés, azaz a paraszti lakóhely-változtatás térbeli jellemzőire, a migrációs folyamatokra: annak irányára, a kibocsátó és befogadó településekre nézve szerezhethünk információkat. Ez a forráscsoport talán még a perjogi eredetű oklevelés anyagnál is fontosabbnak tekinthető a népességmozgás jellegzetességeinek megrajzolásában.²⁰

Jobbágyi migráció.; Gulyás László Szabolcs: Luxemburgi Zsigmond jobbágyköltözéssel kapcsolatos rendelkezései. In: „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”. *Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából*. Szerk. Bárány Attila – Pószán László. Debrecen, 2014. 242–254.; Gulyás László Szabolcs: A középkori magyar városfejlődés migráció- és ipartörténeti vonatkozásai a történeti személynevtan tükrében. I. Személynévadás és migráció. *Névtani Értesítő* 36 (2014) 43–62.; Uő: A jobbágyság szabad költözése a középkorvégi Felső-Tisza-vidéken. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 50 (2015) 49–59.

¹⁹ Kubinyi András: Költözés, helyváltogatás, utazás a későközépkori Magyarországon (A horizontális mobilitás kérdései). In: *A Tapolcai Városi Múzeum közleményei* 2. Szerk. Törőcsik Zoltán. Tapolca, 1992. 231.

²⁰ A középkori migrációs folyamatok kimutatására ezt a módszert magam is több alkalommal felhasználtam a közelmúltban. Gulyás: Jobbágyi migráció.; Gulyás: A középkori magyar városfejlődés I. Úgy tűnik, a magyar történetírás az eljárást még a 18. századra nézve is használhatónak tartja. Demeter Gábor: A névelemzés: divat vagy történeti rekonstrukciós módszer? Kísérlet a XVIII. századi összeírások migrációs és asszimilációs célú felhasználására. In: *Migráció és asszimiláció Északkelet-Magyarországon és a Partiumban (1715–1992)*. Szerk. Demeter Gábor – Bagdi Róbert. Debrecen, 2009. (Studia Historico-Demographica Debrecina 1) 3–7. A földrajzi névből képzett személynevek migrációtörténeti forrásértékét a középkorra nézve azonban nemcsak a hazai kutatás ismeri el, hanem a nyugati szakirodalom is rendszeresen felhasználja ezeket forrásként. Peter McClure: Patterns of Migration in the Late Middle Ages: The Evidence of English Place-Name Surnames. *The Economic History Review* [New Series] 32 (1979) 167–182.; Regina Schäfer: Land-Stadt-Migration. In: *Migrationsen im Mittelalter. Ein Handbuch*. Hrsg. Michael Borgolte. Berlin – New York, 2014. 312.

Ezúttal a középkori jobbágyköltözésnek csupán egyetlen konkrét kérdéskörével, mégpedig kifejezetten a költözés jogi hátterével, mindennapi szabályaival és gyakorlati megvalósításával kívánok foglalkozni, így nem ejtek szót a problémakör más aspektusairól: a költözés motivációiról, a költözési ügyek perjogáról, gazdaság- és társadalomtörténeti, illetve migrációtörténeti vonatkozásairól, sem pedig arról a folyamatról, ahogyan a 14. századtól kezdve a megye fokozatosan átvette más intézményektől az ilyen ügyekben való intézkedés jogát.²¹

A 14. század közepére rohamosan megszorodó jogtalanságok²² miatt különös jelentőséget nyert az a szabályrendszer, amely a költözés feltételeit, lefolyását meghatározta. Ezt több szinten szabályozták. Az alapvetést a *hospeskiváltságok* jelentették, amelyek a költözés során alkalmazott eljárás tágabb kereteit határozták meg. Később a városkiváltságokban is felbukkantak ugyanezek az alapelvek. A *hospeskiváltságok* által rögzített szabályok azonban a 14. század első felére már a jobbágyosság általános *consuetudojában* is megjelentek. Az Anjou-kortól kezdve erre az alaprétgre rakódott rá a dekrétumok tartalma, amelyekben a királyi hatalom a növekvő számú szabálytalanság miatt igyekezett a költözés során felmerülő vitás kérdéseket megnyugtatóan rendezni, s ennek során jogforrásként sok esetben a már régóta használatban lévő szokásjoghhoz nyúlt vissza. Ilyen rendelkezések voltak például azok a 14. század közepétől kezdve újra és újra megjelenő törvénycikkek, amelyek a három gyakori szabályszegést, az elhurcolást, az erőszakos visszatartást, valamint a szökést tiltották. Ezeket a cselekedeteket szankcionálták és ilyen esetekben változó mértékű bírság fizetését írták elő.

A mozgási szabadságot – és azt, hogy ez a jog rövid idő lefolyása alatt országosan is egységesült – a magyar paraszt a 13. században, hazánkban is elterjedő, imént említett, úgynevezett *hospesjognak* köszönhetette.²³ Ezzel a jogvisztonnyal eleinte a királyság területére külföldről beköltöző, majd a 13. század második felétől sokszor már a Magyar Királyság határain belül lakóhelyet változtató vendégtelepesek élhettek, később azonban az ország paraszti népességének egészére kivetült, s így a jobbágyosság jogi helyzetének egységesítőjévé, kovászává vált. A *hospes-* és városkiváltságokban már a 13. századtól rendszeresen szerepeltek a költözés fontosabb szabályai.

A költözési jogot a *hospesek*nek adott kiváltságlevelekben rendszerint részletesen ismertették: felsorolták a lakóhely-változtatás során teljesítendő feltételrendszert és

²¹ A fenti témákat terveim szerint a közeljövőben egy nagyobb összefoglaló keretében fogom tárgyalni.

²² Példaként néhány ügy ebből az időszakból: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 230310 (1326); *A Nagykállói Kállay-család levéltára. (Az oklevelek és egyéb iratok kivonatai)* I–II. Bp., 1943. (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Kiadványai 1–2) (= Kállay) 648. sz., 673. sz. (1342), 688. sz. (1343); MNL OL, Diplomatikai Levéltár (= DL) 96228. (1343), 87315. (1356), 49291. (1360), 90358. (1364), 41569. (1364), 91705. (1364). További példák Gulyás: Luxemburgi Zsigmond, 244. 6. j.; Székely: *A jobbágyköltözés*.

²³ A korai *hospes-* és városkiváltságokra lásd összefoglalóul, az ismert privilégiumlevelek részletes felsorolásával Szende Katalin: *A magyar városok kiváltságolásainak kezdetei*. In: *Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok*. Szerk. Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás. Debrecen, 2011. (Speculum Historiae Debreceniense 7) 23–48.; Fügedi Erik: *Középkori magyar városprivilégiumok*. In: *uő: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról*. Bp., 1981. 238–310. A *hospeskiváltságok* költözéssel kapcsolatos rendelkezéseire lásd Gulyás: 15–16. századi parasztságunk, 140–141.

megemlítték a beköltöző jogait – leginkább királyi védelmét – is. Eszerint a ház eladása és a költözési illeték (*terragium*) kifizetése után, és miután a falunagytól, azaz a *villicustól* vagy *iudextól* is megkapta az illető az engedélyt (*licentia*) a költözésre, szabadon távozhattott, javai és személye teljes sértetlenségével, de kizárólag fényes nappal (*clara luce*). A szabályokra nézve elég csupán az 1254. évi bábaszéki és dobronyai, 1261. évi sátoorelői, az 1262. évi szöllősi, vagy a 14. századból az 1324. évi nagymarosi, esetleg az 1329. évi máramarosi okleveleket megemlíteni, amelyek ezeket a feltételeket részletesen kifejtik.²⁴ A településre történő beköltözéssel összefüggésben ugyanakkor általában csak annyit kötöttek ki, hogy az újonnan érkező vendégtelepes szabad állapotú legyen, és bár ezt külön soha nem említették, nyilvánvalóan azt is elvárták tőle, hogy előző lakóhelyén ezt megelőzően teljesítse a szabályos távozás feltételeit. Olykor az az elvárás is előkerült, hogy az ingatlanal rendelkező beköltözőnek a közterhekből is ki kell majd vennie a részét.²⁵

A *hospesek* költözési jogának elterjedését mutatja, hogy az 1270-es évektől már mind gyakrabban szerepelt a forrásokban a lakóhelyére szabadon érkező és onnan szabadon távozó paraszt.²⁶ A 14. század elejétől kezdve jól látszik, hogy a költözési jog mind szélesebb körben elterjedt a Magyar Királyságban, általános gyakorlattá, szokásjoggá vált. Erre már az 1351. évi dekrétumot megelőzően is számos adatunk ismert. Így például egy 1332. évi oklevélben az szerepelt, hogy egy Semjénből Szatmár városába jogszerűen költöző jobbágy felett a város tanácsa ítéltet, arról viszont egyetlen szó sem esett, hogy a költözés önmagában bármilyen problémát jelentene, azaz teljesen természetesnek vették, hogy a jobbágy távozott Semjénből. Hasonlóan, 1342-ben egy szabályos költözéskor a terhek lerovását nyugtával igazolták a jobbágy számára. Bár ilyen nyugták nagyon ritkán maradtak fenn, maga a nyugtaadási gyakorlat önmagában is utalhat arra, hogy a költözés gyakori és spontán jelenség volt már ekkoriban, amely a jobbágy természetesnek tekintett kiváltságai közé tartozott.²⁷ A költözési jognak a szokásjogban történő rögzülését mutatja egy ugyancsak 1342. évi oklevél is, amely beszámol arról, hogy egy jobbágy a *terragium* kifizetése nélkül távozott lakóhelyéről, ahogy az oklevél fogalmaz: „a birtok törvénye ellenére”.²⁸ A költözési szabályok első, 1351. évi kodifikációját megelőző időszakban a

²⁴ *Hazai okmánytár. Codex Diplomaticus Patrius*. I–VIII. Kiad. Nagy Imre et al. Győr–Bp., 1865–1891. (= HO) VI. 48.; *Elenchus fontium historiae urbanae*. Főszerk. Kubinyi András. Bp., 1997. (Acta collegii historiae urbanae societatis historicorum internationalis) (= Elenchus III/2.) III/2. 52–54.; *Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. I–XII. Közéteszi Wenzel Gusztáv. Pest–Bp., 1860–1874. VIII. 31–32.; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I–XI. Stud. et op. Georgii Fejér. Budae, 1829–1844. (= CDH) VIII/2. 242., VIII/3. 353. Máramaroshoz lásd még Gulyás László Szabolcs: *Városfejlődés a középkori Máramarosban*. Kolozsvár, 2014. (Erdélyi Tudományos Füzetek 280) 31.

²⁵ Így például Pest esetében, 1244-ben. Elenchus III/2. 40.

²⁶ Az átmenetre, azaz a költözési jognak a vendégtelepes jogviszonyból a jobbágyság jogviszonyába való átkerülésére lásd pl. Szűcs Jenő: *Megosztott parasztság – egységesülő jobbágyság. A paraszti társadalom átalakulása a 13. században. Századok* 115 (1981) 40.

²⁷ MNL OL DL 50932.; *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*. I–XLVII. Szerk. Almási Tibor et al. Bp.–Szeged, 1990–2017. XIV. 395. sz.

²⁸ „...ut idem Petrus filius Iohannis Lazaris legem sue possessionis similiter Semyan vocate confregisset et absque solutio terragio recessisset...” MNL OL DL 51180.; Kállay 648. sz.

„birtok törvénye” (*lex sue possessionis*) nem jelenthetett mást, mint az ország – vendégtelepes-jogon alapuló – költözési szokásjogát.

A kiváltságlevelekben feltűnő, költözéssel kapcsolatos szabályok alkalmazása a 14. század elejétől a mindennapos okleveles anyagból tehát rendszeresen visszaköszön. A királyi hatalom az 1351. évi dekrétummal kezdődően eleinte csak ritkán, majd Zsigmond korától mind gyakrabban, a magyar középkor folyamán 1514-ig legalább 32 alkalommal szabályozta a kérdést.²⁹ Ezek a rendelkezések nem csupán a költözés alapvető szabályait, hanem a költözési jog megsértése során alkalmazandó büntetési tételeket és a perjogi hátteret is pontosan meghatározták (1. táblázat).

1. táblázat. A jobbágyköltözés törvényi szabályozása (1351–1514)

Dekrétum dátuma	Kibocsátó	Törvény-cikk	Téma	Forrás
1351	I. Lajos	16.	Elhurcolás tiltása.	DRH 1301–1457. ³⁰ 136–137.
1391. 04. 28.	Zsigmond		Erdélyi jobbágyok szabad költözése, a költözés felügyelete, büntetési tételek.	ZSO I. 2003. sz., DL 30742.
1397. 08. 03.	Zsigmond		Szabad költözés biztosítása, a jobbágy tartozásainak kifizetése, annak határideje.	DRH 1301–1457. 155.
1397	Zsigmond	68.	Szabad költözés biztosítása, a költözés felügyelete, büntetési tételek, a jobbágy tartozásainak kifizetése, annak határideje.	DRH 1301–1457. 173.
1397. 11. 09.	Zsigmond		Szabad költözés biztosítása, a jobbágy tartozásainak kifizetése.	ZSO I. 5063. sz., DL 52 978.
1401(?)	Zsigmond	13.	Szabad költözés biztosítása.	DRH 1301–1457. 394.
		15.	Idegenek beköltözéskor vámmentesek.	DRH 1301–1457. 394.
		16.	Költözés közbeni vámmentesség.	
1405 (I.)	Zsigmond	6.	Szabad költözés biztosítása, a jobbágy tartozásainak kifizetése. A Dráván túli költözés szabályozása.	DRH 1301–1457. 196.

²⁹ A jobbágyköltözés középkori jogi szabályozásának áttekintésére lásd Gulyás: 15–16. századi parasztságunk, 141–145., kifejezetten a Zsigmond korra nézve Gulyás: Luxemburgi Zsigmond, 243–249.

³⁰ *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457.* Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis – Vera Bácskai. Bp., 1976. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 11) (= DRH 1301–1457.)

Dekrétum dátuma	Kibocsátó	Törvény-cikk	Téma	Forrás
1405 (II.)	Zsigmond	14.	Szabad költözés biztosítása, a jobbágy tartozásainak kifizetése.	DRH 1301-1457. 224-225.
		15.	Tartozások fizetésének határideje.	
		16.	Az elköltözőt nem lehet utólag megvádolni.	
1407. 01. 20.	Zsigmond		Szabad költözés biztosítása, a jobbágy tartozásainak kifizetése, annak határideje.	DRH 1301-1457. 226-227.
1407. 07. 26.	Zsigmond		Szabad költözés biztosítása, a jobbágy tartozásainak kifizetése, annak határideje.	DRH 1301-1457. 228-229.
1435	Zsigmond	7.	A költözés felügyelete, büntetési tételek. A szökés fogalmának meghatározása.	DRH 1301-1457. 265.
1437. 07. 06.	Zsigmond		Szabad költözés, annak felügyelete.	DL 26877. Hunyadiak kora ³¹ X. 6.
1437. 10. 10.	Zsigmond		Szabad költözés, szökött jobbágy visszavitele, annak felügyelete.	DL 26778, DF 253796., DF 277483.
1444	I. Ulászló	18.	A régi szokások az érvényesek.	DRH 1301-1457. 330.
1445	Ország-lakosok	22.	A Zsigmond kori szabályok és büntetések az érvényesek.	DRH 1301-1457. 347.
1454	V. László	10.	A költözési szabadság felfüggesztése.	DRH 1301-1457. 381.
1458	I. Mátyás	15.	Költözési szabadság biztosítása, a költözés felügyelete, büntetési tételek.	DRH 1458-1490. ³² 86-87.
1459	I. Mátyás	18.	A költözési szabadság felfüggesztése.	DRH 1458-1490. 114-115.
1463	I. Mátyás	17.	A költözési szabadság felfüggesztése, szankcionálás.	DRH 1458-1490. 137.
1468	I. Mátyás	11.	Elhurcolás esetén a régi szokások érvényesek.	DRH 1458-1490. 177.
		14.	Taxaszedés miatt a költözés felfüggesztése, aki elmegy, ott fizet, ahol találják.	DRH 1458-1490. 178.

³¹ Teleki József: *A Hunyadiak kora Magyarországon*. I–XII. Pest, 1852–1857. (= Hunyadiak kora.)

³² *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458-1490*. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis – Geisa Érszegi – Susanna Teke. Bp., 1989. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 19) (= DRH 1458-1490.)

Dekrétum dátuma	Kibocsátó	Törvény-cikk	Téma	Forrás
1470	I. Mátyás	2.	Elhurcolás esetén a Zsigmond korabeli szankciók az érvényesek.	DRH 1458-1490. 186.
1471	I. Mátyás	16.	Elhurcolás tiltása, szankciók.	DRH 1458-1490. 197.
1474	I. Mátyás	14.	Költözési jog egyéves felfüggesztése.	DRH 1458-1490. 217.
1475	I. Mátyás	7.	Költözés felfüggesztése az adószedés idejére.	DRH 1458-1490. 224.
1482	I. Mátyás	4.	Királyi birtokra költözés egyéves tilalma.	DRH 1458-1490. 256-257.
1486	I. Mátyás	39.	Elhurcolás és visszatartás szankcionálása, visszavitel elrendelése, felügyelet kérdése.	DRH 1458-1490. 289-290.
1492	II. Ulászló	86.	Feleség költöztetésekor vámentesség.	CJH ³³ 536.
		93.	Visszatartás tiltása, büntetése.	CJH 544.
		94.	Elhurcolás és szökés tiltása, büntetése.	
1495	II. Ulászló	18.	Elhurcolás és szökés tiltása, büntetése.	CJH 572.
		22.	Épületeket költözéskor nem vihetik el.	CJH 574.
1498	II. Ulászló	47.	Kunok, jászok és ruténok költözésének tiltása, közéjük sem költözhet be senki.	CJH 620-622.
1504	II. Ulászló	15., 16., 18.	A költözés engedélyezése a megyét illeti, a szolgabírák szerepe az eljárásban.	CJH 680.
1514	II. Ulászló	14.	Költözés tiltása a lázadásban résztvevőknek.	CJH 712.
		25.	Költözés tiltása minden jobbágyra nézve, szankcionálás.	CJH 717.
		30.	Szabad városok közötti költözés engedélyezése.	CJH 721.
1514 <i>Tripartitum</i>	Werbőczy István szerkesztése	III/25.	Költözés tiltása.	DRMH 5. 404-406.

³³ *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000-1895. I-XX. Szerk. Márkus Dezső et al. Bp., 1896-1901. (Millenniumi emlékiadás) I. (= CJH.)*

A költözés legfontosabb feltételei tehát a *hospes*- és városjogból elsőként a jobbágyság *consuetudo*jába, mindennapi szokásjogába szűrődtek át, majd a 14. század folyamán onnan a *lex*be, azaz a királyi dekrétumokba is bekerültek. A költözési jognak ezek az írásban rögzített rendelkezések azonban csupán a tágabb kereteit határozták meg, a felek közti jogviszony apróbb részleteiről nem rendelkeztek. Utóbbiak csak az oklevelekben fellelhető szövegyadatok kigyűjtése során mutathatók ki.

A 14. századi paraszti szokásjog (*consuetudo*) törvénné (*lex*) alakulásának folyamata a legtöbb esetben nem dokumentálható pontosan. Ritka ugyanis az olyan adatunk, amely arra utal, hogy egy-egy ilyen szabály már a becikkelyezés előtt is használatban lett volna a Magyar Királyságban. Ennek ellenére néhány olyan, apró részlet esetében, amely Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt került be a törvénytövegekbe, felmerül ez a lehetőség.

A folyamat egyik legjobb példájának az a Zsigmond által 1397-ben törvénybe foglalt rendelkezés tekinthető, mely előírta, hogy ha a jobbágnak tartozása van, azt 15 napon belül ki kell vele fizettetni, ami ha nem is történik meg, a költözésben már nem lehet őt tovább gátolni.³⁴ A passzus azt próbálta megakadályozni, hogy a földesúr tartozásokra hivatkozva, különféle valótlan rágalomokkal tartsa vissza a jobbágyot. Ha volt tartozása, és azt 15 napon belül kifizette, vagy a földesúr azt nem szedte be tőle ebben az időszakban, akkor meg kellett kapnia az engedélyt a távozásra. 1346-ból már ismerjük ennek a 15 napos határidőt alkalmazó jogelvet az előzményeit, igaz, ettől eltérő kontextusban: ekkor ugyanis Veszprém megye eltiltotta Hektor fia Miklóst egy zimányi birtokrész használatától, és az alperes két parasztjának engedélyt adott arra, hogy lakóhelyüket 15 napon belül elhagyják. 1369-ben egy birtokper, majd a perben kötött egyezséget követően szintén szerepelt az a kitétel, hogy ha a házzal rendelkező jobbágyok vagy szolgák el akarják hagyni a birtokot a földesúrváltozás miatt, akkor azt 15 napon belül mindenféle akadályozás nélkül megtehetik. 1390-ben egy Vásáriból Kölesésre szökött jobbágnak az „országban szokásban lévő törvény” értelmében (*iuxta consuetudinariam legem regni nostri*) ugyanígy felkínálják a lehetőséget, hogy a fizetnivalóit 15 napon belül rendezze és így tegye törvényessé a távozását.³⁵

Ugyanígy a szokásjogból kerülhetett át az országos rendelkezésekbe, hogy a költöző jobbágy a költözés idején vámmentességet élvez. Ez tudomásom szerint egyetlen alkalommal szerepel csak dekrétumban, mégpedig a korábban az Árpád-kor végére, Engel Pál által azonban 1401 körülre datált rendelkezés 16. pontjában.³⁶ Erről is van azonban egy ennél korábbi adatunk, mégpedig 1393-ból, amikor az országban már egyértelműen alkalmazták, legalábbis az Ung megyei lucskai vámhely kapcsán már hallunk a költözés során jogtalanul vámost jobbágyokról.³⁷

³⁴ DRH 1301–1457. 154–155.; Gulyás: Luxemburgi Zsigmond, 249.

³⁵ MNL OL DL 91405., 57089., 62746.; *Zsigmondkori oklevéltár I–XIII. (1387–1426)*. Szerk. Mályusz Elemér et al. Bp., 1951–2013. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 1, 3–4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43, 49, 52, 55) (= ZSO) I. 1357. sz.

³⁶ DRH 1301–1457. 394. Ezen kívül egyetlen hasonló rendelkezés ismert a középkori dekrétumainkban, az az 1492-ben törvénybe foglalt szabály, miszerint a feleségnek sem kell vámot fizetnie, ha férjéhez költözik. CJH 536. Ez azonban mindössze a korábbi rendelkezés kiegészítésének tekinthető.

³⁷ ZSO I. 3121. sz.; MNL OL DF 248669.; Gulyás: Luxemburgi Zsigmond, 252.

Szintén fontos megjegyzendő ebből a szempontból a megye szerepvállalása is, amely a 15. század első felében vált gyakorivá. A megyére mint a költözés lefolyását felügyelő intézményre nézve a 14. században jelennek meg az adataink,³⁸ majd 1391-ben Zsigmond dekrétuma volt az, amely elsőként törvénybe foglalta a már létező gyakorlatot, igaz, egyelőre még csak az erdélyi területekre vonatkozóan. A rendelkezés szerint, ha a földesúr nem akarja elengedni az amúgy a feltételeket teljesítő jobbágyot, akkor annak új, választott ura egy vagy két szolgabíróval ment el a paraszttért, és ha azok megállapították a jogtalanságot, 10 dénármarca büntetést szabtak ki a költözést akadályozó birtokosra.³⁹ A paraszst az egész ország területére végül az 1397. évi temesvári országgyűlés 68. cikkelye terjesztette ki.⁴⁰

A megye szerepvállalásának megerősödése a 15. század folyamán is jól megragadható. Több esetben a megyei hatóság eljárása azonban még nem volt magától értetődő, hanem királyi parancsra történt.⁴¹ A fejlődés tetőpontja az az 1504. évi rendelkezés volt, amely előírta, hogy a jobbágyok elvitelét innentől már közvetlenül a megye színe előtt kell engedélyeztetni. Ez sem volt előzmények nélküli, mert már a 15. század második felében több adatunk van arra, hogy alkalmazták ezt az eljárást, azaz a költözésben érdekelt fél közvetlenül a megyét kereste meg a költözés engedélyezésének ügyében. A 16. századi dekrétumba foglalás a már kialakult gyakorlatot kodifikálta csupán.⁴²

A fenti példák alapján tehát a költözés legfontosabb szabályainak törvényi megerősítése során a már generációk óta használatban lévő és jól ismert szokásjogot vették alapul. A szokásjogból és törvényekből ismert költözési feltételek részben tiltásokból, részben engedményekből álltak. A költözésre vonatkozó dekrétumok és a paraszti *consuetudo* egy jelentős hányada negatív előjelű volt és azokat az eseteket foglalta magában, amelyek eleve kizárták egy jobbágy lakóhelyről történő távozását.

Az egyik legfontosabb feltétel a költözővel szemben az volt, hogy a távozás idején valamilyen korábban elkövetett bűncselekmény miatt ne folyjon ellene per. A feltételt komolyan vették, ami egyértelműen kitűnik egy Temes megyében zajló ügyből. A megyében fekvő Vermes falu kenéze 1405-ben emberölés vádjá alatt állt és a bosszútól való féltelmében el akart költözni. A földesura elengedte volna, de nem tudta, ebben az esetben ez vajon szabályos eljárásnak számít-e. Megkérdezte ezért Temes megye előljáróit, akik

³⁸ A fent említett, 1342. évi nyugtát Szabolcs megye állította ki: MNL OL DL 51167. Szintén a megye játszik szerepet több, fent már említett költözési ügyben: MNL OL DF 230310., MNL OL DL 96228., 90358. 1379-ben Szabolcs megye tanúsít egy szökést (MNL OL DL 52305.), akárcsak 1393-ban Hont megye (ZSO I. 2890. sz.). Zsigmond 1396-ban Ung megyét szólítja fel egy elhurcolás kivizsgálására (ZSO I. 4323. sz.), majd pedig 1399-ben Zala megyét egy olyan hatalmaskodási ügyben való eljárásra, amely során jobbágyokat is elhurcoltak (ZSO I. 5801. sz.).

³⁹ MNL OL DL 30742.; ZSO I. 2003. sz.; Gulyás: Luxemburgi Zsigmond, 246.

⁴⁰ DRH 1301–1457. 173.; Gulyás: Luxemburgi Zsigmond, 246–247.

⁴¹ Néhány példa a megye intézkedésére utaló temérdek adatból: ZSO II. 1241. sz. (1401), II. 3331. sz. (1404), III. 2750. sz. (1412), VII. 2205. sz. (1420); MNL OL DL 54664. (1429), 55097. (1437), 93073. (1447), 68377. (1450); HO IV. 401–402. (1460); MNL OL DL 64440. (1471), 90177. (1481) stb.

⁴² A kapcsolódó cikkely: CJH 680. Ezt a gyakorlatot alkalmazza például Eperjes városa a 15. század második felében a városban megtelepedni kívánó jobbágyok költözésének engedélyeztetése érdekében. Gulyás: 15–16. századi parasztságunk, 147. 53. j.

közölték vele, hogy a kenéz nem mehet el a birtokról, amíg az ügyének pont nem kerül a végére.⁴³ A fenti helyzetet bizonyító érdekes jelenség volt, és egyre többször fordult elő, hogy a jobbágyot valamilyen törvénytelenesség miatt lefogták, őt azonban egy másik földesúr – minden bizonnyal a bűnös kérésére – erőszakkal kiszabadította és saját birtokára költöztette, esetleg az elszökött bűnös jobbágyot nem engedte vissza.⁴⁴ Ha a per alatt állóért valaki kezességet vállalt, akkor sem költözhetett el, amint azt egy 1436. évi örményi [Krassó megye] példa is igazolja.⁴⁵

A távozás időpontját meghatározott napszakhoz, mégpedig a „fényes nappal”-hoz (*clara luce*) kötötték. Ez nem véletlen, mivel a középkori magyar jogban mindig azt tekintették törvényes eljárásnak, ha valaki a nagy nyilvánosság előtt járt el, ezzel is demonstrálva a jogszerűséget és azt, hogy nincs rejtegetnivalója. Ha valaki törvényesen járt el, akkor nem volt titkolnivalója, ezért a jog teljes védelme alatt és a nagy nyilvánosság előtt tevékenykedhetett. Ebből következik, hogy a költözés törvényességét alapvetően megkérdőjelező kizáró oknak számított, ha valaki titkon és lopva (*furtive et clandestine*),⁴⁶ esetleg éjszaka (*in noctis silentio*)⁴⁷ költözött el a lakóhelyéről.⁴⁸

Kizáró okként szolgált, ha a földesúr akadályoztatva volt és valami miatt éppen nem tudta földesúri jogait érvényesíteni a birtokai felett. Így történt például 1416-ban, amikor Csanád, Temes és Krassó megyék alispánjainak írta Ozorai Pipó temesi ispán és sókamara-ispán, hogy Zsigmond parancsa értelmében az 1415-ben Boszniában eltűnt nemesek jobbágyait nem lehet elköltöztetni egészen addig, amíg ki nem derül, uraik élnek-e vagy meghaltak.⁴⁹ Ha a földesúr éppen külföldön tartózkodott, talán hasonló lehetett az eljárás. Erre utalhat, hogy amikor 1417-ben Gyulai Mihály fia László birtokáról, Gyuláról néhány jobbágyot elhurcoltak, az oklevélben külön kiemelték, hogy László a cselekmény idején királyi szolgálatban külföldön tartózkodott, azaz a távollétnek minden bizonnyal lehetett valamilyen súlya ebben az esetben is.⁵⁰ Persze az is elképzelhető, hogy csak azért hangsúlyozták külön is a birtokos távollétét, mert ezt a különféle jogtalanságok elkövetése során mindig etikailag is nagyban kifogásolható tényként tartották számon.

Úgy tűnik, hogy a zálogban lévő birtokok is egyedi szabályokat vontak maguk után. Bár forrásainkban a középkor végi Erdélyben jelent meg ez a gyakorlat, minden bizonnyal

⁴³ ZSO II. 4004. sz.; Gulyás: Luxemburgi Zsigmond, 250.: 29. j.

⁴⁴ ZSO II. 7274. sz. (1410); MNL OL DL 16012. (1464), 90240. (1497).

⁴⁵ MNL OL DL 55059.; Gulyás: Luxemburgi Zsigmond, 250. 30. j.

⁴⁶ ZSO II. 6349. sz. (1408), titkon, tartozásaival együtt ZSO IV. 450. sz. (1413).

⁴⁷ ZSO I. 4323. sz. (1396); MNL OL DL 39574. (1450); *A zichi és vászonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XII. Szerk. Nagy Imre et al. Pest–Bp., 1871–1931. (= Zichy) X. 450. (1468); MNL OL DL 74755. (1509).*

⁴⁸ Az éjszakai eljárás törvénytelen módjára sok példát lehetne citálni, ezért ezúttal csak egyetlen tanulmányra utalnék ez ügyben. Kőfalvi Tamás: A hatalmaskodás bűne a középkorban. *Győri tanulmányok* 24 (2001) 103. 87. j.

⁴⁹ „Quia serenissimus dominus noster Sigismundus [...] novissime decernendo stabilivit, ut nullus omnino iobagionum nobilium quorumcunque in anno proxime preterito in regno Bozne periclitatorum et deperditorum interim quousque super hoc utinam ydem nobiles vivi existant vel mortui certitudo experietur, ad loca aliena moraturorum se transferre valeat neque possit...” Pesty Frigyes: *Krassó vármegye története. I–IV. Bp., 1881–1885. III. 283–284.; MNL OL DL 53888.; ZSO V. 1901. sz.*

⁵⁰ ZSO VI. 826. sz.; MNL OL DF 259943.

országosan is elterjedhetett az a szokás, hogy zálogba bocsátott birtokról nem lehetett jobbágyot elköltöztetni. Hozzá kell tenni, mindkét példánk alkalmával csupán egyetlen jobbágytelket adtak zálogba, de így sem zárható ki, hogy nagyobb birtokok esetén is ez lehetett a helyzet.⁵¹ Az eljárás teljesen logikusnak tűnik: a zálogolónak nyilvánvalóan sérelmére vált, ha a telekről a zálogidőszak alatt a jobbágy elköltözött, hiszen ezzel a porta sokat veszített az értékéből. Ha viszont a zálog idővel visszakerült eredeti urához, akkor már szabadon el lehetett onnan a parasztokat vinni, sőt a zálogidőszak alatt a lakatlan telkekre beköltözők számára a zálog lejártakor 15 napon belül mindenféle akadályoztatás nélkül szabad volt a távozás.⁵² Ha valaki mégis elköltözött vagy elszökött a telekről a zálogidőszak alatt, akkor előfordult, hogy a zálogbirtokosnak új és „alkalmas” jobbágyot kellett helyette a birtokra hozni.⁵³

Többször előkerül az az elvárás, hogy a költözőnek el kell adnia a házát, mielőtt távozik a településről. Ez derül ki például Káld 1420. évi kiváltságleveléből is, amely kimondja, hogy azok a beköltözők, akik ház építését vállalják, kilenc év adómentességet élvezzenek. Ha ugyanezek a későbbiekben el akarnának költözni, azt házaikat eladva bármikor megtehessek. Igaz, minden épületüket – haszonvételeikkel együtt – költözésük után még egy évig és két napig megtarthatták.⁵⁴ Az újtatai tanács kérésére a Nyitra megyei Apáti soltész Zsigmond parancsa alapján a soltészágát értékesíthette 1415-ben, mielőtt elhagyta volna a települést, Újtatára vagy bárhová máshová költözve.⁵⁵ A zabori apátság birtokain, a Dvornik, Racsic és Szucsány falvakban élő jobbágyoknak szintén megengedték azt, hogy házakat vásároljanak és azokat rendbe hozva áruba bocsássák az oda költöző jobbágyoknak. Aki azonban a birtokról el akart költözni, házát csak akkor adhatta el a költözés előtt, ha ehhez az apáttól és annak gazdatisztjeitől engedélyt kért, és a telekre nem szökött, hanem derék és a járadékokat fizetni tudó jobbágyokat telepített.⁵⁶

Ebből egyébként akár az is következhetne, hogy ha a jobbágy új lakót szerzett az általa elhagyott telekre, akkor ezzel már szinte önmagában is biztosíthatta költözése engedélyezését. Bár 1518-ból van egy adatunk, amely ilyen próbálkozásra utal, ez mégsem lehetett elfogadott gyakorlat. Ebben az évben egy Erzag Gergely nevű jobbágy ugyanis úgy távozott a Nagyremenye nevű faluból és telepedett át a Kapiak Láda falujába [Sáros megye], hogy nem teljesítette a költözés feltételeit, és ezzel a szökés tényállását valósította meg. A per folyamán a jobbágy új földesurának, Kapi Miklósnak a képviselője úgy védekezett, hogy Gergely valóban elköltözött, de a távozás előtt a telkét eladva maga helyett egy új jobbágyot hagyott a birtokon. A megye ennek ellenére ezt az indokot mégsem fogadta el és elrendelte

⁵¹ *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*. I–II. Közzéteszi Jakó Zsigmond. Bp., 1990. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 17) (= Kolozsmonostor) II. 3227. sz. (1502), II. 3366. sz. (1505).

⁵² Székely: *A jobbágyköltözés*, 204.; ZSO III. 2908. sz. (1412); MNL OL DL 38305. (1452).

⁵³ Kolozsmonostor II. 3911. sz. (1523).

⁵⁴ MNL OL DL 58059. A latin szöveget csaknem teljességében közli ZSO VII. 1652. sz.

⁵⁵ „...ut ipse iudicatum suum seu scultetiam wigo ryhter nuncupatum [...] perpetue ascribendi, legandi, impignorandi aut venditione exponendi [...] liberam, tutam et securam habeat facultatem...” MNL OL DF 249946.; ZSO V. 722. sz.

⁵⁶ ZSO III. 2111. sz.

Gergely visszavételét.⁵⁷ Azaz, bár a földesúr számára egy új jobbágy állítása egyértelműen kedvező körülmény volt és elősegíthette a költözési engedély kiadását is, önmagában még ez sem eredményezhette azt, hogy a jobbágy automatikusan, a szabályok figyelmen kívül hagyásával távozhatott volna a lakóhelyéről. Az 1415. évi semjéni urbárium is beszámol a lakóházakkal kapcsolatos szabályokról. Aki el akart költözni a birtokról, az előtte házát és kertjét egyaránt köteles volt rendbe hozni, nyilvánvalóan azért, hogy ezzel segítse elő új jobbágy betelepését.⁵⁸ Eleinte egyébként még arra is van adatunk, hogy a házat is elvitték a jobbágyok a költözéskor, de a 15. század második felére ez már egyre ritkább lehetett, ráadásul 1495-től törvény is tiltotta ezt az eljárást.⁵⁹

A telek eladása és a házak rendbe hozatala érthető feltétel volt, hiszen ez tette lehetővé, hogy az elköltöző jobbágy helyett új paraszt érkezhessen a birtokra és így a földesúrnak meglegyen a lehetősége egy új járadékfizető jobbágycsalád letelepítésére. Ebből logikusan következik azonban az is, hogy ha valakinek nem volt telke a lakóhelyén, és ezért járadékot sem kellett fizetnie, akkor elvileg nem is lehetett megakadályozni a távozását. Egyértelműen kitűnik ez egy 1466. évi ügy kapcsán, amikor Sáros megye két Eperjesre költözni akaró jobbágy érdekében vizsgálódott Sebes faluban. Miután kiderült, hogy mindketten zsellérek voltak, meg is kapták a költözési engedélyt.⁶⁰ 1474-ben szintén Sáros megye tájékozódott Nyárson, ahol a kiküldött szolgabíró kiderítette, hogy egy Szinyére költözni akaró jobbágy semmivel nem tartozott a többi jobbágyoknak, de nem is tartozhatott, mivel nem volt telke, így hát elengedték őt új lakóhelyére.⁶¹

Mindezeken túl további körülmények is kizárhatták a költözés lehetőségét. Ezt a legszebben és legrészletesebben egy 1473. évi, Zala megye által kibocsátott oklevél foglalja össze, amely a Keszthelyről Fehérvár városába költöző jobbágyok körüli perről számol be. Az oklevél szövege alapján a fehérvári polgárok panasszal éltek Gersei Pető János ellen, aki akadályozta néhány parasztnak a városba költözését. Az alperes ügyvédje erre pontosan megindokolta, mi volt az oka annak, hogy a keszthelyi jobbágyokat János visszatartotta. Ezek szerint az egyikük ebben az évben esküdti címet viselt a mezővárosban. Mások az úr tilalma ellenére pusztatelket használtak, taksával tartoztak, vagy egyéb tartozásuk miatt voltak fogságban. Ketten mindemellett tiltott módon szőlővesszőket vágtak ki a

⁵⁷ Az indoklás szerint: „...prefatus Gregorius Erzag iuris ordine de predicta possessione Nyagremanu venisset ad predictam possessionem Lada ad portionem videlicet ipsius Nicolai Kapy, quia prius domum suam vendidisset et loco sui alterum iobagionem reliquisset...” MNL OL DL 64533.

⁵⁸ A költözésnek az oklevélben a jobbágyok számára meghatározott feltételei szerint: „...prius iusto suo teragio deposito domosque suas et ortum reformando ac aliis suis debitis omnibus persolvendo salvis suis rebus et personis qu[andocum]que recedere voluerit, liberam recedendi habeat facultatem...” A latin szöveget hozza ZSO V. 180. sz.

⁵⁹ ZSO II. 7533. sz.; MNL OL DF 222416.; CJH 574.

⁶⁰ MNL OL DF 228840.; Iványi Béla: *Eperjes Szabad Királyi Város Levéltára 1245–1526*. Szeged, 1931. 455. sz.

⁶¹ MNL OL DL 70311. A jobbágyot „[...] libere abire permisissent, nichel (!) videlicet tenentem obligantem ibi commorantibus, quia sessionem propriam non habuit [...] cognoverant”. Igaz, mint később kiderült, valamilyen tartozása mégiscsak lehetett, amit ki is fizetett, s emellett gabonája is volt a faluban, amelyet elraboltak tőle. Ennek ellenére ez az elvi jelentőségű kijelentés így is fontosnak tekinthető. MNL OL DL 70312., 70313.

Gerseiek Tomaj birtokán és per folyt ellenük.⁶² Ezek szerint tehát a hivatalviselés, valamint különféle, a birtok területén belül elkövetett, az uradalom vagy település belső szabályrendszerével szemben álló és a költözésig nem rendezett szabálytalanság, továbbá bármiféle tartozás is költözést kizáró tényezőnek számított. Az oklevélben említett távozási feltételek létezését, és azt, hogy ezek széles körben ismertek voltak az országban, több további adatunk is egyértelműen megerősíti.

Ami a hivatalviselést illeti, a keszthelyi ügyben említett, esküdti címet viselő személyekhez hasonló módon tiltott volt például a falusi bíró, a *villicus/iudex* költözése. Ennek oka leginkább gazdasági vonatkozású lehetett, hiszen a falu bevételeivel ura felé a bírónak kellett elszámolnia. Ha pedig a bíró elhagyta a települést, az elszámolás könnyen meghiúsulhatott. Hogy ezt egy konkrét példával bizonyítsuk, 1498-ban a Semseiek már említett Nyárs falvának Eperjesre költözni kívánó bírója kapta meg az engedélyt a megyétől a távozásra, majd annak a rendje és módja szerint a városba is telepedett. Ezután azonban a faluban hagyott javait földesurai lefoglalták, így az ügyből per kerekedett. Semsei Ferenc azzal érvelt, hogy a költöző Kápolnai Tamás bírói címet viselt, így nem távozhatott volna a településről, mire a királyi parancslevél felszólította a várost, hogy küldjék vissza Tamást Nyársra, hogy számadást tehesen *villicatusa* után (*ad dandum villicatus sui rationem*). Utóbbi kifejezés alatt minden bizonnyal az adóval való elszámolást érthették. A nyilvánvaló tény fontosságán az sem változtat érdemben, hogy a Semseiek végül elbukták az Eperjessel szemben folytatott pert és rövid időn belül visszaadták Tamásnak a lefoglalt javakat.⁶³

1420 márciusában Zsigmond király egy oklevele is beszámolt hasonló esetről: a mindszenti [Zala megye] Jakab fia Benedek *villicus* ugyanis a Lukács-napi *collecta* gyanánt beszedett 40 dénármarkát és több, nála letétbe helyezett ingóságot magánál tartva szökött el Egerszegre, ahonnan a polgárok a földesúr kérésére sem voltak hajlandók őt kiadni.⁶⁴

A bírók szökéséből, költözéséből és költöztetéséből egyébként többször volt probléma, főképp az anyagiak miatt.⁶⁵ Úgy tűnik, a birtokosok előszeretettel költöztettek falunagyokat, ami nem lehet véletlen, hiszen ezek minden esetben a helyi közösség gazdagabb rétegéhez tartoztak, azaz jómódú, sokszor kifejezetten gazdag parasztként szívesen látott vendégek voltak bárki birtokán. Az sem egy utolsó szempont, hogy az elhurcolt bírónál gyakran volt készpénz, ami főleg az általa a faluban begyűjtött adóból származott. Így történhetett meg például, hogy 1440-ben a Körös megyei Garignyca birtokon hatalmas-kodó személyek kifejezetten „vadásztak is” az ilyen előjárókra. Számos más erőszakos

⁶² „Quod dictus dominus suus eosdem iobagiones hiis rationibus non permisisset ire moraturos ad prefatam civitatem Albensem: quoniam hoc anno duodecim iuratorum dicti opidi Keztel unus existeret, et quod dominus Iohannes prefatus prohibuisset per se universos iobagiones, ut terras arabiles sessionum desertarum arare et uti non debeant, et dicti iobagiones [...] terras predictas usi fuissent...; denique quidam Benedictus Pahy iobagio dicti domini [...] quendam Gregorium Varga de Keztel pro debitis duorum florenorum auri captivari fecissent...; insuper pro taxa ordinaria (et) extraordinaria dicto domino suo obligaverunt sedecim florenis auri...; postremo iidem Thomas et Udalricus quasdam vites de vinea Iacobi Ferencz in promontorio possessionis dicti domini Iohannis Pethew Tholmay habita excidisset et ergo hiis rationibus essent in causam attracti...” MNL OL DL 93473.

⁶³ MNL OL DF 229127., 229129., 229130., 229131., 229135. Az ügyre lásd Gulyás: 15–16. századi parasztságunk, 147.

⁶⁴ ZSO VII. 1449. sz.

⁶⁵ MNL OL DF 230310. (1326); ZSO I. 5801. sz. (1399); MNL OL DL 18604. (1482); Szabó: *A középkori magyar falu*, 178.

cselekmény mellett ugyanis megtámadták Kuresinc falu bírójának és vámszedőjének, Ivánnak a házat (*domum propriam Iwan villici et tributarii*). A ház urát ugyan nem sikerült elfogniuk, csak nyilakkal megsebesíteniük, mivel az sikeresen az erdőbe menekült előlük, azonban a támadók így sem távoztak üres kézzel: feltörték a bíró házában található ládákat és elvitték az általa a jobbágyoktól – nyilvánvaló módon vám és földesúri adó gyanánt – beszedett pénzt és más javakat is. De nem elégedtek meg ennyivel, mert ezután magát Garignyca mezővárost is megtámadták, ahol szintén a helyi bíró, István volt a fő célpont. Őt fogságba ejtették, s ezután Szentjakab birtokra költöztették át, azzal a 114 forinttal együtt, amellyel még nem számolt el urának, ráadásul emellett még további 50, szintén adóból származó forint is volt nála.⁶⁶

A másik ilyen – az említett fehérvári oklevélben is szereplő – kizáró ok a különféle helyi szabálytalanságok elkövetése volt. Ez állhat a háttérben például annak az esetben, amikor 1506-ban – Eperjes panaszára – Sáros megye tartott vizsgálatot abban az ügyben, amely szerint a Sóváriak két sóvári jobbágy városba költözését akadályozták meg, költözési engedélyük dacára. A vizsgálat során azonban kiderült, hogy mindketten szabályt sértettek: egyikük társaival hat fát vágott ki lopva a kissárosi erdőben, a másik pedig annak a – nyilván még a beköltözéskor vállalt – kötelezettségének nem tett eleget, miszerint a telkén házat épít majd.⁶⁷

Az utolsó, a zalai oklevélben is említett, a *licentia* megtagadását eredményező ok a tartozás volt. Ha a távozni akaró a lakóhelyén nem rendezte adósságait, akkor szintén nem hagyhatta el a birtokot.⁶⁸ A legtöbb esetben adótartozásról volt szó. Az oklevelek alapján ennek a szabálynak a megsértése kifejezetten gyakorinak számított. 1396-ban 6 forintnyi adóval hurcoltak el egy parasztot, 1406-ban részben adó-, részben dézsma-tartozással. 1413-ban 20 forintnyi *census* és *taxa* nem került a távozás előtt kifizetésre, 1417-ben 16 forint dicapénzzel együtt távozott a jobbágy a lakóhelyéről.⁶⁹ 1415-ben adószedés idején, pontosabban azt megelőzően szöknek jobbágyok Makovicáról Bártfára, az ítélet szerint viszont uruk akár a városban is behajthatja majd tőlük a *datiumot*.⁷⁰ Medvesi György, akit Aranyas birtokról 1466-ban Ónodi Cudar Jakab hurcolt el, urának, Koncz Osvátnak 20 aranyforinttal tartozott, amit az szintén nem kapott vissza a költözés előtt. 1487-ben bizonyos Marczyn nevet viselő jobbágy a Zemplén megyei Sámogyról szökött meg, rendezés nélkül hagyva 10 forintnyi tartozását.⁷¹

A fent tárgyalt pénzbeli adósságok kérdését úgy is rendezni lehetett, ha valaki vagy valakik kezességet vállaltak a költöző jobbágyért, ígéretet téve, hogy szükség esetén kifizetik majd helyette a tartozását. Már az imént említett sámogyi esetről előfordult ez, itt ugyanis Marczyn 10 forint adósságáért többen is kezességet vállaltak. Többtucatnyi, különféle jogállású személy volt *fideiussor* például 1414-ben, a Vas megyében fekvő Kismákfa

⁶⁶ MNL OL DL 106971.

⁶⁷ MNL OL DF 229281., illetve Gulyás: 15–16. századi parasztságunk, 148.

⁶⁸ Székely: A jobbágyköltözés, 208.

⁶⁹ ZSO I. 427. sz., II. 4913. sz., IV. 1745. sz., VI. 869. sz.

⁷⁰ Uo. V. 1208. sz.

⁷¹ MNL OL DL 16429., 85126.

faluban. Itt a különféle bűneiért letartóztatott, majd a fogságból frissiben kiengedett bírórért vállaltak kezességet, olyan feltételekkel, hogy ha a *villicus* a lakóhelyéről elköltözne, a megnevezett kezesek összesen 50 márkát fizessenek. Ha ugyanő megszökne, senki sem védheti meg, ellenben a földesúr őt bárhol elfoghatja.⁷²

Az 1420. évi káldi kiváltságlevélben is megjelennek a kezesek, akiket a költözőnek kellett kiállítania a költözés előtt, mégpedig kötelező jelleggel, azaz a költözés elvileg meg sem valósulhatott ebben az esetben kötelezettségvállalásuk nélkül. A szövegből kitűnik, hogy a kezesség azzal a fentebb már említett szokással volt összefüggésben, hogy az elköltözők házaikat egy évig és két napig még megtarthatták.⁷³ A Káldon szokásban lévő kezesállítási gyakorlatra máshonnan is van példánk. Úgy tűnik, Szlavóniában hasonló volt az eljárás: a költözőnek Körös megyében mindenféleképpen kezeseket kellett állítania, akik az esetlegesen felmerülő pénzügyi problémákban segítettek neki.⁷⁴ A másik ilyen terület az ország délkeleti régiója volt, ahol költözés kapcsán szintén többször előkerült a kezesség ügye, leginkább Krassó megyében.⁷⁵ Hasonló jelenségre lehetünk figyelmesek Turóc megyében is, ahol a költözni szándékozó, de pénzzel tartozó jobbágy tartozására nézve kénytelen volt kezeset állítani.⁷⁶

Ha a fenti kizáró okok közül egy sem állt fenn és a jobbágy minden feltételnek megfelelt, akkor kérvényezhette a falunagytól azt, hogy engedélyezze neki a költözést. A korai időkben még minden bizonnyal a földesúr, később azonban már mindig és mindenhol a település bírója volt az, aki a költözési engedélyt kiadta, azaz a távozási szándékot általában neki kellett bejelenteni, aki egyébként láthatólag a földesúr külön engedélye nélkül is jóváhagyhatta a település elhagyását.⁷⁷

A legjobb bizonyíték a bírónak az engedély kiadásával kapcsolatos szerepére, hogy olykor azt is egyértelműen megemlítik az oklevelek, hogy a költözni szándékozók ténylegesen a *villicus* elé járultak az ügyben.⁷⁸ Hasonló olvasható emellett a Kolozs megyei Teke mezőváros 1486. évi kiváltságlevelében is. Igaz, itt az elköltözéskor a gerébnél és az *officialis*nál kellett a parasztnak jelentkeznie.⁷⁹ Az mindenestre igen jól mutatja a *villicus* fontosságát a költözés során alkalmazott eljárásban, hogy ha erőszakos visszatartás tör-

⁷² Szinte teljes latin átírással közli ZSO IV. 2488. sz.

⁷³ ZSO VII. 1652. sz.

⁷⁴ MNL OL DL 101195. (1494), 101393. (1498), 104101. (1501), 101367. (1504).

⁷⁵ ZSO III. 2938. sz. (1412). Itt a helyi bíró és az esküdtek a kezesek. MNL OL DL 55059. (1436). Itt az egész falu vállalt kezességet a költöző jobbágyért.

⁷⁶ *A Justh család levéltára 1274–1525*. Közlétesíti: Borsa Iván. Bp., 1991. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 20) (= Justh) 590. sz.

⁷⁷ Solymosi: A jobbágyköltözésről szóló határozat, 26. A falu bírója mindemellett nemcsak a lakott telkekre vonatkozólag, hanem a *deserta* telkekre nézve is licentiálási joggal rendelkezett, azaz ő engedélyezte a pusztatelkek használatba vételét a helyiek számára. Szabó: *A középkori magyar falu*, 97.

⁷⁸ Egy alkalommal például akkor történt a jogtalan költöztetés, amikor a jobbágyok a bíró előtt álltak, de a *terragiumot* még nem fizették le („cum adhuc iudem in presentia villici stabant et neque terragia ipsorum deposuerant”). ZSO II. 4926. sz. (1406).

⁷⁹ „Item damus et conferimus etiam omnibus iobagionibus nostris in Theke liberum accessum et recessum, ita tamen, qui recedere voluerit, grebio se presentet, et officiali nostro.” *Hunyadiak kora*, XII. 337.

tént, előfordult, hogy már nem is a földesurat, hanem közvetlenül a falunagyot szólították fel a költözési engedély kiadására.⁸⁰

A falunagy ilyen jogának azonban természetes módon volt egy árnyoldala is: mivel urának a kérdésben minden bizonnyal utólagos elszámolással tartozott, alaposan át kellett gondolnia, mely esetekben tekinthető jogszerűnek a távozni kívánó igénye, s mikor nem tesz eleget az illető az ezzel kapcsolatos szabályoknak.⁸¹ Ha a feltételeknek a jobbágy nem felelt meg, a bíró minden további nélkül megtagadta a település elhagyásának engedélyezését, mint történt ez például 1501-ben a turóci Zsámbokrét birtokon, ahol tartozásai miatt nem kapta meg a költözni szándékozó jobbágy a *licentiat*, sőt a bíró minden bűnét ott helyben ráolvasta az engedélykére.⁸²

Miután tehát a falu vezetője meggyőződött arról, hogy a fenti kizáró esetek egyike sem forog fenn, beszedte a jobbágytól a 15. századra már mindenhol 12 dénárt kitevő költözési illetéket (*terragium*), majd engedélyezte a távozást. A költözés „ügyintézésének” folyamatában a *licentia* elnyerése volt a legfontosabb elem. Ez egészen konkrétan azt jelentette, hogy ha valaki nem kapta még meg a *licentiat*, még akkor sem mehetett el, ha a feltételeket már korábban teljes mértékben teljesítette, azaz megfizette tartozásait és letette a költözési illetéket. Erről legjobban egy 1414-ben zajló per tanúskodik, amelyben nem a tartozások és az illeték lefizetése volt a legfontosabb kérdés, hanem az, hogy vajon a *licentia* elnyerése előtt vagy után hagyta-e el a paraszt a lakóhelyét.⁸³

A falunagy a költözés során felmerült különféle szabálytalanságok rendezésében is kulcsfigurának számított.⁸⁴ Így ő volt az, aki per esetén esküvel bizonyította a megyének vagy bárki másnak a szökést, a különféle szabálytalanságokat, vagy a távozás során esett hatalmaskodást. A tájékozódás érdekében szükség esetén akár az egész falut összehívhatta.⁸⁵ Ha nem volt világos, hogy egy költözés szabályosan vagy szabálytalanul ment-e végbe, akkor a megye a *villicushoz* küldte ki az emberét elsőként, hogy megérdeklődjé, törvényes volt-e vajon a jobbágy távozása.⁸⁶ Abban az esetben, ha egy paraszt megszökött a faluból, a telkén maradt javait, esetleg borát szintén a bíró foglalta le és a saját házához vitette megőrzésre, addig, amíg végső döntés nem született az ügyben.⁸⁷

A *terragium*, azaz a költözéskor fizetendő illeték a kutatások szerint a rendszeres, földesúrnak fizetendő földbérből alakult ki. Először 1254-ben, a már említett bábaszéki és dobroynai kiváltságlevélben kötötték illeték fizetéséhez a költözést, innentől azonban ez az eljárás

⁸⁰ MNL OL DL 17451. (1473).

⁸¹ Így például 1398-ban, Leleszen egy jobbágy szökése miatt a bírót is felelősségre vonták. Székely: A jobbágyköltözés, 195.

⁸² Justh 590. sz.

⁸³ ZSO IV. 2596. sz.

⁸⁴ Szabó: *A középkori magyar falu*, 97.

⁸⁵ Zichy V. 550. sz. (1408); ZSO II. 6290. sz. (1408), IV. 1979. sz. (1414), V. 1319. sz. (1415); Zichy VI. 422. (1416); Szakály Ferenc: *Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt. 1314-1525*. Szekszárd, 1998. (= Tolna) 171. sz. (1485); MNL OL DL 85126 (1487); Tolna 175. sz. (1489), 182. sz. (1502), 199. sz. (1516).

⁸⁶ MNL OL DF 238216. (1475).

⁸⁷ ZSO V. 2399. sz. (1416); Zichy XI. 50., XI. 55.; C. Tóth Norbert: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. Bp.-Nyíregyháza, 2002*. (Jósa András Múzeum kiadványai 53) 614. sz. (1470). Jellemző, hogy ezt a két esetet is csak azért ismerjük, mert a lefoglalt javakat erőszakkal vették vissza a bírótól.

rás széles körben elterjedt.⁸⁸ A fentiekben már láthattuk, hogy a *terragium* megfizetése alapvető feltétele volt a *licentia* kiadásának is. Olykor viszont előfordult, hogy a falunagy – vagy földesura utasítására, vagy pedig azért, mert úgy látta, hogy a költözési feltételek nem teljesültek – egészen egyszerűen nem vette át a jobbágytól a költözési illeték összegét, s ennek következtében a *licentiat* sem adhatta ki neki.⁸⁹ Mondanunk sem kell, hogy ez a sajátos módszer fölöttébb alkalmas volt a költözés akadályozására. Ennek kivédését szolgálhatta azonban az a megoldás, ha az illetéket nem a *villicus*, hanem a megye képviselője előtt adták át, ami spontán módon jelent meg a Zsigmond kori joggyakorlatban.⁹⁰

Az átvett *terragium*ról olykor nyugtát is adhattak a költözőnek, ami nyilvánvalóan a jobbágy új földesurának érdekeit szolgálhatta. Ezzel ugyanis jelentősen csökkenteni lehetett annak az esélyét, hogy a paraszt régi földesura meggondolva magát, utólag a költözés szabálytalanságára, a *terragium* ki nem fizetésére hivatkozva akadályozza meg a távozást, foglalja le a jobbágy javait, vagy vigye vissza erőszakkal a parasztot. Igaz, hogy erről tudomásom szerint csupán egyetlen korai, a már említett, 1342-ből fennmaradt adatunk árulkodik,⁹¹ de a középkor végén, amikor sok esetben már mezővárosi és falusi jobbágyok is rendszeresen állítanak ki nyugtákat,⁹² nem tűnik életszerűnek, hogy ilyen jelentős ügyekben ne alkalmazták volna legalább alkalomszerűen ezt az eljárást.

A költözési engedélyre vonatkozó ismereteinket újabban előkerült információkkal árnyalhatjuk tovább. Úgy látszik ugyanis, hogy a *licentia* kiadásához nem minden esetben lehetett elég a bíró személyes döntése, hanem a helyi közösség véleménye és állásfoglalása is fontos volt. 1409-ben, amikor Szabolcs megye vizsgálatot tartott egy Ibrányból Rakamazra költöző jobbágy ügyében, akit földesurai javaival együtt elfogattak, kiderült, hogy a jobbágy, Pál fia Mihály jogszerűen költözött el régi lakóhelyéről, eleget tett a költözés feltételeinek, amihez a település lakói is hozzájárultak.⁹³ 1420-ban Szeremle birtokon [Bodrog megye] ugyanez történt, ráadásul itt még az események sorrendjét is megemlégették: eszerint a tartozások és a *terragium* kifizetése, valamint a *licentia* elnyerése után járultak hozzá a helyiek a távozáshoz.⁹⁴ Emellett a már többször említett 1420. évi káldi oklevél is kiköti azt, hogy a településről távozóknak nem a földesuruk, hanem a bíró és az esküdtek közösen adják ki a költözési engedélyt. A bírónak és az esküdteknek, azaz a helység tanácsának együttes említése nyilvánvaló módon nem csupán egyetlen személy (a *villicus*) döntését, hanem a teljes helyi közösség beleegyezését reprezentálja.⁹⁵ A szokás országosan is elterjedhetett és nemcsak az el-, hanem olykor a beköltözésre is vonatkozhatott: a kézdi, orbai és sepsi székek 1466. évi konstitúciói úgy rendelkeztek, hogy még az

⁸⁸ Solymosi: Költözési illeték, 96.; HO VI. 48.

⁸⁹ Tolna 175. sz. (1489).

⁹⁰ ZSO IX. 1071. sz. (1422); MNL OL DL 72416. (1425).

⁹¹ Kállay 633. sz.

⁹² A jobbágyok által használt nyugtákra lásd például Gulyás László Szabolcs: A mezővárosi ingatlanforgalom szokásjoga a 14–16. századi Zemplén megyében és környékén. *Történelmi Szemle* 68 (2016) 46. 99. j.

⁹³ ZSO II. 7090. sz.; Gulyás: A jobbágyság szabad költözése, 50.

⁹⁴ ZSO VII. 1341. sz.

⁹⁵ Uo. VII. 1652. sz.

előkelő személyek is csak a közösség engedélyével telepedhetnek meg közöttük.⁹⁶ Ez az eljárás minden bizonnyal azon alapult, hogy a költözés minden esetben ingatlanforgalommal is együtt járt, és a jobbágság jogszokása alapján a rokonok és szomszédok beleszólást gyakorolhattak az ilyen ügyekbe.⁹⁷

A költözés tehát nem egyszerű magánügy volt, hanem a teljes jobbágyi közösséget érintette. Ezt mutatja az is, hogy a falu lakossága nemcsak a szabályos költözés engedélyezésében játszhatott szerepet, de olykor a jogtalan elhurcolással szemben is egységesen léptek fel. 1413-ban, Zala megyében hallunk arról, hogy amikor Rozgonyi István essegvári várnagyai uruk parancsára fegyveresen akartak elhurcolni egy jobbágyot a Branda veszprémi püspöki kormányzó birtokában lévő Füredről Billegére, a helyi jobbágyok csoportosan ellenszegültek és megpróbálták megakadályozni a törvényteleniséget.⁹⁸

A feltételek teljesítése és az engedély megszerzése után a következő lépés már maga a költözés lebonyolítása volt, amely – ahogyan azt már korábban említettem – csakis nappal történhetett. Ugyan a jobbágyot a költözés során királyi védelem illette meg, mind gyakoribbá váltak a távozók elleni erőszakos cselekmények. Ezt megakadályozandó sokszor előfordult, hogy az új lakóhelyre költözés során a paraszt menlevelet kapott. A király vagy a földesúr által kiadott védlevelek (*litterae protectionalis*) vonatkozhattak meghatározott településekre, de akár személyre szólók is lehettek.⁹⁹ Ezekben egyes esetekben nem csupán azt rögzítették, hogy a jobbágyot a költözés során tilos megtámadni,¹⁰⁰ hanem azt is, hogy a megnevezett faluba vagy városba beköltözőket különféle kedvezmények, a legtöbb esetben adókedvezmények illették meg.¹⁰¹ Külön kategóriát alkotnak azok a – főleg királyi – kiváltságlevelek, amelyek a jobbágságnak meghatározott városokba vagy mezővárosokba való beköltözését segítették elő.¹⁰² A kérdés már a birtokfejlesztési és jobbágytelepítési technikák körébe tartozik, ezért ezúttal részletesen nem tárgyaljuk.

A költözés általában nem egyetlen nekifutásra ment végbe, hiszen számos olyan példát ismerünk, amikor a jobbágy a régi lakóhelyén hagyott javaiért utólag akart elmenni.¹⁰³

⁹⁶ Kolosváry Sándor – Óváry Kelemen: *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*. I–V. Bp., 1885–1904. I. 6.; Szabó: *A középkori magyar falu*, 88.

⁹⁷ Összefoglalóan Degré Alajos: A szomszédok öröklése és a szomszéd elővásárlási jog kialakulása. In: *Emlékönyv Dr. Viski Illés József tanári működésének negyvenedik évfordulójára*. Szerk. Eckhart Ferenc – Degré Alajos. Bp., 1942. 122–141.; Gulyás: A mezővárosi ingatlanforgalom szokásjoga, 40–42.

⁹⁸ ZSO IV. 956. sz. Igaz, az ellenszegülőket utóbb *malefactorok* módjára elfogták.

⁹⁹ Szabó: *A falurendszer kialakulása*, 105–107.

¹⁰⁰ Erre jó példa MNL OL DL 95390. (1473). Itt az új földesúr(nő), Kusalyi Jakcs Anna adott védlevelet a hozzá költözőnek.

¹⁰¹ Számos ilyen példát hoz a 14. századból Székely György. Lásd Székely: A jobbágyköltözés, 202–203.

¹⁰² Ilyen okleveleket kapott például Sopron 1362-ben (MNL OL DL 5128.), 1399-ben (ZSO I. 5668. sz.), 1407-ben (II. 5391. sz.), 1410-ben (II. 7662. sz.), 1420-ban (VII. 1642. sz.); Eperjes 1397-ben (ZSO I. 4711. sz.), 1407-ben (II. 5327. sz.), 1411-ben (MNL OL DF 228560.), 1426-ban (228594.), 1448-ban (228710.), 1455-ben (228767.), 1471-ben (228867.), 1498-ban (229132.), 1503-ban (229237.); Bártfa 1406-ban (ZSO II. 4657. sz.); Beszterce 1414-ben (ZSO IV. 2308. sz.), 1419-ben (VII. 1182. sz.); Szebelléb 1412-ben (ZSO III. 2313. sz.); Debrecen 1407-ben (ZSO II. 5475. sz.), 1435-ben (MNL OL DL 5490. Ezt a birtokos szerb despota kérte a nádortól!); Turán 1397-ben (ZSO I. 4882. sz. Itt a korponai jogot kapja a település, hogy a lakók ne költözzenek el!) stb.

¹⁰³ 1418-ban például egy esetben 11 nappal később megy vissza a jobbágy a házban lévő felszerelésekért, de végül ezt kihasználva elfogták. ZSO VI. 1855. sz.

Az ingóságok és az állatállomány elszállítása bizonyosan nem volt egyszerű művelet, így hosszabb időt, komolyabb szervezést és segítséget is igényelt.

A középkori Magyarországon a költöztetést minden esetben jobbágyok hajtották végre, akár törvényes, akár törvénytelen volt az eljárás. A segítők szinte mindig az új lakóhely „önkéntes” vagy földesúri parancsra kirendelt jobbágyai voltak. Ezeket a résztvevőket név szerint is felsorolják az oklevelek, amennyiben utólag az elhurcolás vádja merült fel és per indult az ügyben. Mivel a hatalmaskodásokban amúgy is rendszeresen „jobbágycsapatok” vettek részt, semmi különös nincsen abban, hogy elhurcolás esetén az új úr *officialisa*, valamely familiárisa, vagy az új lakóhely bírása által vezetett „paraszt-sereg” végezte el a feladatot.¹⁰⁴ Az oklevelek azonban arról tanúskodnak, hogy ugyanez volt a helyzet akkor is, ha a költöztetés teljesen jogszerűen történt.¹⁰⁵ Egy 1420. évi és egy 1444. évi oklevél teljes mértékben rövidre zárja a kérdést, amikor előbbi azt írja, hogy a földesúr a költöző jobbágyért a „szokás szerint” (*prout moris est*) küldte át a jobbágyokat, míg utóbbi szerint 11 szekéren, 58 ökörrrel történt a parasztok segítségével lezajló és teljesen jogszerű művelet. Egy ilyen volumenű akció nyilvánvalóan egy nagyobb embercsoport részvételét tette szükségessé.¹⁰⁶

Egyértelmű az is, hogy a parasztok a költözés során vámmentességet élveztek, amit több adattal alá tudunk támasztani. Látható ez például Ung megye 1393. évi, már említett oklevele alapján, amely arról számol be, hogy az amúgy jogtalanul felállított lucskai vámhelyen azokat a jobbágyokat is megvámolták, mégpedig 40 dénárra, akik a költözés feltételeit teljesítve más úrhoz mentek. Mátyás király 1476. évi oklevele alapján is igazolható ez a helyzet: a Heves megyei Kömlő faluba költöző jobbágyok ugyanis az ekkor szállított javaik után szintén nem tartoztak vámot fizetni. Ugyanezt erősíti meg az az oklevél is, amely szerint egy 1495-ben, az Abaúj megyei Alsómeceznézfőrlől a szepességi Pálmafalura költöző és, ott magát örökös jobbágyságra adó paraszt a költözés során vámmentességet élvezett.¹⁰⁷ Az 1410-es években, amikor egy Újlakról Szatmárra áttelepülő jobbágyot rokonai is elkísértek (nyilván a költözésben segítették), az is kiderül, hogy ők is vámmentesek voltak.¹⁰⁸ Mint arról korábban már említést tettünk, a rendelkezés kétszer szerepelt dekrétumban.¹⁰⁹ Az ilyenkor érvényes vámmentesség alapja nyilvánvalóan az lehetett, hogy a költözés – hiába számos ingósággal történt – nem haszonszerzési célokat szolgált, azaz nem kereskedelmi tevékenység volt, amit a vámszedés során általában amúgy is

¹⁰⁴ A rengeteg példa közül csak néhány: ZSO I. 3715. (1394), I. 5801. sz. (1399), II. 4139. sz. (1405); MNL OL DF 236602. (1415); ZSO VII. 291. sz. (1419); MNL OL DL 45584. (1474); *Sopron vármegye története*. I–II. Szerk. Nagy Imre. Sopron, 1889–1891. II. 528. (1480); MNL OL DL 75804. (1522). Olykor az is előfordul, hogy nem az új lakóhely, hanem egy másik falu lakossága költöztet, de ez inkább kivétel lehetett. ZSO VI. 2003. sz. (1418).

¹⁰⁵ Egyértelmű adatként lásd pl. ZSO II. 4563. sz. (1406).

¹⁰⁶ ZSO VII. 1466. sz.; MNL OL DL 44383.

¹⁰⁷ ZSO I. 3121. sz. (1393); MNL OL DL 17796.; Gulyás: Luxemburgi Zsigmond, 252.; *A márkusfalvi Máriaassy család levéltára. 1243–1803. I. (Különlenyomat a Közlemények Szepes vármegye múltjából)*. Írta és sajtó alá rendezte Iványi Béla. Lőcse, 1917. 264. sz.

¹⁰⁸ ZSO III. 1479. sz.

¹⁰⁹ DRH 1301–1457. 394. (1401 körül) és CJH 536. (1492).

számon tartottak,¹¹⁰ és mindezek mellett rendkívüli, nem mindennapos és nem rendszeres eseménynek számított.¹¹¹

A költözés után nem minden esetben ért véget a jobbágy és a volt lakóhelye közötti kapcsolat. Sokszor előfordult, hogy az elköltözött paraszt olyan ingatlanokkal is rendelkezett, amelyek a telken kívüli birtokállományhoz tartoztak és ezeket ilyen formában *extraneusként*, azaz külső birtokosként a költözés után is megtarthatott. Ennek legklasszikusabb és leggyakoribb ingatlantípusa a szőlő volt, de néha szántó- (nyilván ez esetben saját erőből termővé tett, azaz irtásszántóról lehetett szó) és malombirtoklással is találkozhatunk.¹¹² Ha ilyenről esik szó az oklevelekben, az rendszerint olyan kontextusban történik, hogy az elköltözött jobbágyot akadályozták abban, hogy éljen az ingatlannal kapcsolatos jogaival.¹¹³

A fent felvázolt jellegzetességek általában ilyen-olyan formában országszerte megjelentek, de például a kezességvállalás kapcsán már láthattunk helyi vonásokat is, hiszen a *fideiussorok* állítása Erdélyben és Szlavóniában lehetett a leginkább elterjedt. Ezekre a területi eltérésekre nézve sajnos nincsen túl sok információnk. A legismertebb ilyen helyi sajátosság talán a szlavón jobbágyköltözés szokásjoga lehet. Az 1405. évi április 15-i „városi” dekrétum 6. cikkelye a költözést csak a királyi birtokok vonatkozásában engedélyezte, valamint a bírságok 30 napon belüli behajtásáról intézkedett. A Dráván túl lakó jobbágyok esetében azonban a törvény nem érvényesítette ezt a rendelkezést, hanem a „régí szokások” betartását rendelte el.¹¹⁴

Nehéz megállapítani, hogy pontosan mi rejtőzhet a „régí szokások” kifejezés alatt. Részben minden bizonnyal benne lehetett például a költözés során alkalmazott, kötelező jellegű kezességvállalás, amit már Körös megye kapcsán is említettünk. Egy Zsigmond kori oklevél említése alapján pedig úgy tűnik – bármennyire is furcsa ez –, hogy Szlavóniában éjszaka is lehetett költöztetni. Ez a bizonyos, 1411. évi oklevél egy hatalmaskodási ügyről számol be: Szuhodoli András és Péter Ludbregi István egyik jobbágyát a szlavón jognak megfelelően (*iure regni nostri Sclavonie*) éjszaka költöztette át saját birtokára. A költözés csetepatévé fajult, amikor a Ludbregi-familiárisok a Szuhodoli birtokokról próbálták meg a jobbágyot visszavinni, s eközben a támadók egyike halálos sebet kapott.

¹¹⁰ Köztudott, hogy a saját szükségletre szállított, vagy ha úgy tetszik, az önellátást szolgáló élelemre általában nem kellett vámot fizetni. Fügedi: Középkori magyar városprivilegiumok, 250.

¹¹¹ Ilyen rendkívüli esemény volt például az, amikor a máramaros mezővárosok polgárai a királyhoz látogattak. Ilyenkor pedig bizonyíthatóan vámmentesek voltak. MNL OL DF 275901. (1453). Véleményem szerint a vámentesség ebben az esetben is hasonló logika alapján volt érvényes, mint a költözéskor.

¹¹² A jelenségre lásd Szabó: *A magyar parasztság története*, 15–16.; Makkai László: *A mezővárosi földhasználat kialakulásának kérdései* (A telkes és „kertes” földhasználat a 13–15. században). In: *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Bodor András et al. Bukarest, 1957. (A Bolyai Tudományegyetem kiadványai 1) 477–478. és Solymosi: *A földesúri járadékok*, 147–149.

¹¹³ ZSO II 8038. sz. (1410), III. 2068. sz. (1412), VII. 2273. sz. (1420); MNL OL DL 35098., 35099. (1464). Szántó és malom megtartására lásd pl. ZSO VI. 718. sz. (1417), VII. 172. sz. (1419). 1478-ban az otthagyt ingatlanjai eladásában akadályozza a földesúr a parasztot: MNL OL DL 18068. 1492-ben a volt ura adja el a jobbágy régi lakóhelyén fekvő szőlőjét: MNL OL DL 34538.

¹¹⁴ „Iobagiones autem ultra Drave fluvium residentes huius libertatis privilegio gaudere nolimus, sed potius in suis antiquis consuetudinibus decrevimus permanere...” DRH 1301–1457. 196.

Az alperesek ezt nem hagyták annyiban, és elfoglalták a felperesek birtokait. Zsigmond elrendelte a birtokok visszaadását, kimondva, hogy akiknek bármilyen keresete lenne a alperesek ellen, azok a szlavón szokások alapján keressék igazukat.¹¹⁵ Mivel az oklevél nem a költözés szabályos vagy szabálytalan mivolta ügyében, hanem az ebből kibontakozó összezapás és bosszú miatti ügyben került kibocsátásra, nem tekinthető ugyan közvetlen bizonyítéknak az éjszakai költöztetés jogszerűségére nézve, de sokatmondó, hogy a felperesek is nyíltan állították, hogy jogszerű volt ebben a formában a költöztetés és Zsigmond sem minősítette szabálytalannak a Szuhodoliak akcióját, ehelyett a szlavón jogra hivatkozott.

A jobbágymenetel során alkalmazott szabályok és feltételrendszerek a különféle helyi és országos paraszti szokásjog(ok)ra épülő, a királyi dekrétumok által bizonyos mértékig egységesített, logikus rendszert alkottak, amelyek kiegyensúlyozott módon próbálták normalizálni a költözés során szerepet játszó, sok esetben eltérő érdekű felek közötti viszonyt. Ez még akkor is igaznak tűnik, ha a témában fennmaradt oklevelek legnagyobb része éppen ezeknek a szabályoknak a megszegéséről számol be. A középkor végi források alapján már meglehetősen jól kirajzolódnak azok a szempontok és érdekek is, amelyek a költözést, a szökést, az elhurcolást vagy a költözés akadályozását eredményezték.¹¹⁶ Ez a kérdés azonban már jócskán túlmutat jelen dolgozat célkitűzésein és terjedelmi keretein, ismertetése önálló tanulmányban volna csak lehetséges.

¹¹⁵ ZSO III. 1146. sz.; MNL OL DL 68689. A felperesek előadása szerint az összezapás akkor történt, amikor „[...] ipsum nuper iure regni nostri Sclavonie noctis sub silentio quendam iobagionem Stephani de Ludbreg ad eorum possessionem adduxissent”. A birtokok visszaadására vonatkozó rendelkezése után Zsigmond még hozzáteszi, hogy ha bárkinek bármilyen igénye vagy keresete lenne Andrással és Péterrel szemben, az „iuxta morem et consuetudinem predicti regni nostri consuetudinem Sclavonie in talibus observari solitam legittime persequantur adversus Andream et Petrum prenatos, qui a facie iuris non [...] se custodire, secus ergo non facturi.”

¹¹⁶ Gulyás: A jobbágyság szabad költözése, 54–58.; Gulyás: Luxemburgi Zsigmond, 251.; Székely: A jobbágyköltözés, passim.